

ESRA GÖZELER

ARŞ. GÖR.DR., ANKARA Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

e-posta: esragozeler@yahoo.com

HALİSE KADER ZENGİN

DR., ANKARA Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

e-posta: kzengin@divinity.ankara.edu.tr

'Otorite-Birey İlişkisi: Hıristiyanlık ve İslamiyet'teki Teolojik Temelleri' (Bilimsel Toplantı)

16-17 Mayıs 2007 tarihlerinde Ankara Üniversitesi ve Eugen Biser Vakfı akademik işbirliği ile 'Otorite-Birey İlişkisi: Hıristiyanlık ve İslamiyet'teki Teolojik Temelleri' konulu bir bilimsel toplantı düzenlenmiştir.¹ Toplantının açılış konuşmaları Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mualla Selçuk ve Eugen Biser Vakfı adına Münih Ludwig-Maximillian Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Martin Thurner tarafından yapılmıştır.

Prof. Dr. Mualla Selçuk konuşmasına toplantılar dizisinin 2005 yılının sonbaharında Ankara'da başladığını ve birlikte yapılan bu bilimsel toplantıların üçüncüsünün gerçekleştirildiğini ifade ederek, 2005 yılındaki toplantıyı bir 'tanışma' toplantısı olarak nitelemiştir. Prof. Dr. Mualla Selçuk, çağın meydan okumaları karşısında birbirimizle, kendimizle ve sorumluluklarımızla tanışmanın; ortak alanlarımızın farkına vararak ve farklılıklarımızla da birbirimizi daha iyi anlamak için böyle toplantıların gerekliliğine ve önemine işaret etmiştir. Prof. Dr. Mualla Selçuk "Biz biliyoruz ki Tanrı isteseydi bizi bir tek topluluk yaratırdı. İnsanların farklı yaratılması Yaratanın bize ilâhî bir armağanıdır. İlâhî irade ile inşa edilen farklılıklar Yaratanın varlığının işaretleridir." diyerek farklılıkların varlığında İlahi iradenin

1 Çalıştay; Ankara Üniversitesi, Eugen Biser Vakfı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliğinin işbirliği ile düzenlenmiştir. Çalıştay'da Türkçe-Almanca ve Almanca-Türkçe çeviri yapılmış; çeviri hizmetlerini bütünüyle Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği üstlenmiştir.

rolüne dikkat çekmiştir. Dinin ötekini/diğerini tanımada, hayatı ve varoluşu anlamlandırmada çok önemli bir kaynak olduğunu ve bunun da sadece teorik bilgilerden ve soyut ilkelerden çıkarılamayacağını, yaşayan örneklerle ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Prof. Dr. Mualla Selçuk'a göre dinlerin nasıl resmedileceği veya nasıl anlatılacağı sorusunda da otorite-birey ilişkisinin analizi büyük önem taşır. Dolayısıyla bu toplantının, inanan insanın önüne bir dizi paket program koyup dinin neye izin verip neye izin vermediğinin dökümünü mü yapmalı yoksa bireysel özgürlük ve bireysel sorumluluk alanlarının sınırlarını mı çizmeli; bir otonom alan yaratmaya çalışırken, otorite formlarıyla nasıl ilişki içinde olmalı? gibi soruların cevaplarına esin kaynağı ve her iki dinsel geleneğin kültür mirasının tarihi, kültürel, toplumsal, politik, hukukî ve ahlâkî şartlar çerçevesinde yorumlanması için yeni bir bilimsel adım olmasını dilemiştir. Prof. Dr. Mualla Selçuk, konuşmasına Ankara Üniversitesi, Eugen Biser Vakfı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Alman Büyükelçiliği ve çevirmenlere teşekkür ederek son vermiştir.

Toplantının ikinci açılış konuşmasını yapan Doç. Dr. Martin Thurner daha önceki toplantıların verimli ve sevindirici birer tecrübe olduklarını ve bu tecrübelerin gelecekte İslam ile Hıristiyanlık arasındaki diğer konularda da uzlaşmalara bir ümitlenme nedeni olduğunu belirtmiştir. Geçen yıl Mayıs ayında "Din ile Devlet İlişkileri – Hıristiyanlık ve İslam'daki Teolojik Temeller" konusunda Münih'te düzenlenen iki günlük sempozyumda fakültemiz profesörlerini ağırlamaktan duydukları mutluluğa ve edindikleri büyük tecrübeye işaret eden Doç. Dr. Thurner, Bavyera Eyalet Meclisi başkanı Alois Glück'ün selamlarını, Eugen Biser Vakfı yönetim kurulu başkanı Marianne Köster ve denetim kurulu başkan yardımcısı Dr. Heiner Köster ve vakfın mütevelli heyeti başkan yardımcısı ve İslam-Hıristiyanlık arasındaki diyalog projesinin bilimsel yöneticisi Prof. Dr. Richard Heinzmann'ın da bu konferansta bulunamadıklarından dolayı oldukça müteessir olduklarını belirtmiştir.

Başkanlığını Prof. Dr. Halis Albayrak'ın yaptığı birinci oturumun ilk tebliğini Hannover Üniversitesi Dinler Tarihi Profesörü Peter Antes sunmuştur. "Birey ve Topluluk-Hıristiyan Geleneğinde Özgürlük ve İtaat" isimli tebliğinde Prof. Dr. Peter Antes, Hıristiyan bireyin, Hıristiyan olmayan toplumda; Hıristiyan devlet ve kilise toplumunda özgürlük ve itaatini incelemiştir. Hiç bir devlet veya din kurumunun Tanrı'ya saygıdan daha büyük bir saygı bekleyemeyeceğini, bireyin özgürlüğünün devlet ve dinî otoriter kuralların üstünde olduğunu Kutsal Kitaptan atıflarla belirtmiştir. Hıristiyanlık anlayışına göre her insan yaptıklarından bireysel olarak sorumludur. Birey, bu kişisel sorumluluğundan devlete ve topluma yönelik itaat

zorunluluğuna dayanarak kurtulamaz. Bundan dolayı devletin verdiği emirlerin ahlakî geçerliliğini araştırmak herkesin kendi görevidir. Eğer bu emirler vicdan sınavasını geçemezlerse, birey onları reddedebilir. Bireysel özgürlük, toplumsal baskıdan, devlet ve hukuka karşı olan sadakatten önce gelir. Ancak bunun sonucunda birey, emri reddettiğinde kişisel özgürlüğüne dayandığı için cezасız kalacağı da söylenemez. Prof. Dr. Dr. Antes, benzer durumun kilise için de geçerli olduğunu altını çizmiştir.

Birinci oturumun ikinci tebliği Prof. Dr. Ahmet Akbulut tarafından sunulmuştur. “Kur’an’da Tanrı-Birey İlişkisi” isimli tebliğinde Prof. Dr. Akbulut, Allah-birey ilişkisinin anlaşılması için bu ilişkinin her iki yanındaki varlıkları ayrı ayrı tanımak gerektiğini ifade ederek Tanrı-Birey ilişkisini Allah’ın varlığı, Allah’ın Birliği, İnsanın Yaratılması, Allah’ın Vekilliği, Allah-İnsan İletişimi, Allah’ın Dostluğu ve Allah Sevgisi gibi birçok açıdan ele almıştır. Prof. Dr. Akbulut’a göre Allah-İnsan ilişkisinin birinci aşamasını insanın yaratılması, ikinci aşamasını ise Tanrı’nın insanlardan seçtiği elçileri aracılığı ile insanlarla diyaloga girmesi ve onlara yardım etmesi oluşturmaktadır. Prof. Dr. Akbulut tebliğinde Kur’an’ın asıl amacının, bireyin Allah ile doğrudan ilişkiye girmesini öğütlemek olduğunu ifade etmiştir. Buna göre bireyin Allah ile ilişkisinin şekli, bireyin diğer insanlarla ve varlıklarda ilişkisinin biçimini de belirler. Allah ile kurulan doğru ilişki topluma barış olarak yansiyacaktır. Dolayısıyla Allah-İnsan ilişkisinin temeli barıştır. Tanrı-İnsan ilişkisinde Kur’an’ın önerdiği yöntem, Allah ile bireyin aracı olmaksızın karşılaşmasıdır.

Başkanlığını Osnabrück Üniversitesi Eğitim Profesörü Peter Graf’ın yaptığı ikinci oturumun ilk tebliğini Bamberg Üniversitesi İslam Bilimi ve Arap Dili Profesörü Rotraud Wielandt sunmuştur. “Avrupa Birliği Devletlerinde Din Özgürlüğü ve Müslümanların Sosyal Katılımı” isimli tebliğinde Prof. Dr. Wielandt, Avrupa Birliği ülkelerindeki Müslümanların ne ölçüde din özgürlüğüne sahip olduklarını ve herhangi bir sınırlama/kısıtlama var ise bunların neler olduğu sorusuna cevap aramıştır. Prof. Dr. Wielandt, Müslümanların Avrupa Birliği içinde sahip oldukları din özgürlüğünün, öncelikle ilgili ülkenin anayasası ve hukuku tarafından konulmuş olan temel şartlara bağlı olduğunu, söz konusu ülkelerin aynı zamanda Avrupa Konseyi üyesi ve 1950 yılındaki Avrupa İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi’ni onayladıklarını belirtmiştir. Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası 4. maddenin 1. fıkrasının 2. bendinde bireysel ve aynı zamanda müşterek din özgürlüğü de garanti edilmiştir. Müslümanların, dinî cemaat olma ve cemaat olduklarında sahip oldukları haklara da değinen Prof. Dr. Wielandt, kamu tüzel kişilik hakkını elde etmiş derneklerin okullarda İs-

lam Din Dersi isteme ve okutturma haklarının da olduğuna açıklık getirmiştir. Bu statüye sahip dinî cemaatler, istedikleri takdirde kendi mensuplarından vergi alabilirler. Avusturya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Almanya'daki mevcut uygulamalara örnek vererek konuyu açıklayan Prof. Dr. Wielandt, "Anayasal ve yasal duruma göre bütün ülkelerde Müslümanlar, İslam dini ve diğer bütün dinlerin mensupları için din özgürlüğü mevcuttur; Avusturya'da tüzel din özgürlüğünün olması, elbette ki sadece İslam'ın önceden 'dinî cemaat' olarak tanınmış olmasından dolayıdır" diyerek durumun farklılığına dikkat çekmiştir. Bunun haricinde Almanya'da Müslümanların medeni toplumlarda genel kabul görmüş ahlakî normlara uyan davranış şekilleri ve yaşam tarzlarının koruma altında olduklarını, İslamî usulle göre kurban kesme, çok eşlilik, türbanlı bayanların devlet memuru olarak çalışmaması, Fransa'da bunların derslere alınmamasının tartışmalı konular olduğunu vurgulamıştır. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 2. maddesine değinen Prof. Dr. Wielandt, buna göre kişilerin dininden dolayı ayırım yapılmasının kesinlikle yasak olduğunu belirtmiştir. Bu durum din özgürlüğüne aykırıdır. Prof. Dr. Wielandt, Müslümanların dinlerinden dolayı farklı muamele görmelerinin yasal olmadığını fakat pratikte nadiren de olsa bu tür muamelelerin görüldüğüne dikkat çekmiştir.

İkinci oturumun ikinci tebliği Prof. Dr. Mehmet Paçacı tarafından sunulmuştur. "İslamiyet'in Farklı Dinî Topluluklara Bakışı" isimli tebliğinde Prof. Dr. Paçacı, İslam topluluklarının egemen oldukları durumlarda kendilerinden olmayan topluluklara karşı geliştirdikleri ilişki biçimleri üzerinde durmuştur. İslam egemenliğinde yaşamak durumunda olan farklı dine mensup insanlar tarih boyunca nadiren bir sürgün veya zorla din değiştirme baskısı ile karşılaşmışlardır. Müslümanların yönettiği topraklarda yaşamış Müslüman olmayan toplumlar yaşamak istedikleri yerleri ve mesleklerini seçmekte serbesttiler ve genel olarak Müslümanların bu insanlara karşı tutumlarında nefret, korku veya haset duygusu olmamıştır. Prof. Dr. Paçacı tebliği boyunca İslam topluluklarının, öteki dinî ve etnik unsurlarla böyle bir yapıyı nasıl oluşturdukları sorusuna cevap aramıştır.

Başkanlığını Gunther Wenz'in yaptığı üçüncü oturumun ilk tebliğini Münih Üniversitesi Katolik İlâhiyat Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Martin Thurner sunmuştur. "Hıristiyan Anlayışına Göre Tanrı'nın ve Devletin Hukuku (Thomas Aquinas)" isimli tebliğinde Thomas'a göre adaletten doğan barışın her meşru siyasi iktidarın amacı olduğunu, iktidarların belli bireylerin çıkarlarına hizmet etmemesi, toplumun refahını gözetmesi gerektiğini ifade etmiştir. Yine Thomas'a göre iktidar, yalnızca somut eylemlerinde toplum refahı için çalıştığı sürece geçerliliğini koruyabilir. İktidar

olan kişi de halkın toplum refahına ulaştırmak için çalışan olmalıdır. Doç. Dr. Thurner, Thomas da Aristoteles gibi insanı siyasi bir ortak yaşam için yaratılmış bir varlık olarak tanımladığını ve devlet kuramının altında insan anlayışının olduğunu belirtmiştir. Doç. Dr. Thurner, Thomas'ın dört yasa türünü açıklamıştır. Thomas'ın yasalarının hepsinde ortak olan yapı, hiyerarşik bir örgü içerisinde birbirleriyle bağlantılı olmalarıdır. Devlet, kaynağını insan doğasında bulduğu için insan, bu nedenle ancak devlet içinde yaşadığında başarılı olur. Bu başarıysa Thomas için mutlu olmak anlamına gelir. Her insan yasası, Tanrı'nın sonsuz akli ile temellendirilen doğa yasası ile uyum halinde olduğu sürece geçerliliğini korur. Adil olmayan, diğer bir deyişle insan yaratılışının tamamlanmasına hizmet etmeyen bir yasa, daha en baştan hukuksal karakterini kaybeder. Doğal hukuk anlayışına göre yasalar her zaman insanın mutluluğunu amaçlamalıdır. Devlet, yasa ve hukuk, Thomas için asla amaç değildir. Aksine somut koşulları çerçevesinde insanca olana yaklaşımlarının arttırılmasına hizmet ederler. Bunu amaçlayan insan davranışı olarak siyaset bu bağlamda kendini mümkün olanın sanatı olarak tanımlar. Yaratılış ve kurtuluş düzenlerine tekabül eden topluluklar olarak, biri dünyevi mutluluk diğeri ise ilahi mutluluk olmak üzere iki farklı amaca sahip devlet ve kilise belli bir derecelendirmeye göre birbiriyle bağlantılıdır. Devlet sadece dünya üzerindeki mutluluktan sorumludur, diğer taraftan kilise ise sonsuz kurtuluş ile ilgili alanı yönetir.

Üçüncü oturumun ikinci tebliği Prof. Dr. İbrahim Çalışkan tarafından sunulmuştur. "İslam Fıkında Toplum-Birey İlişkisi" isimli tebliğinin giriş kısmında İslam Fıkından önceki hukuk sistemlerindeki birey toplum ilişkileri hakkında bilgi vererek tarihi süreci gözler önüne sermiştir. Prof. Dr. Çalışkan'a göre İslam, birey ve toplum ilişkilerini düzenlerken, bireye gereken önemi verir; bireyin toplum içerisinde ezilmesine izin vermez. İslam, bireyi sınırsız hür ve bağımsız saymadığı gibi, bireye her şeyin sahibi gibi de bakmaz. Tüm insanlar, tek bir Allah tarafından yaratıldıkları için birbirlerine eşittirler ve eşit haklara sahiptirler. İslam, Mekke devrinde daha çok bireyin Allah ile olan ilişkilerini düzenlemiş ve bu ilişkilerin nasıl olması gerektiği üzerinde durmuştur. İslam toplumu/devleti ise Medine'de gerçekleştirilebilmiştir. Bu toplum dinî bir yapısı olan ancak adalet, hürriyet, hoşgörü, eşitlik, kardeşlik ve doğruluk üzerine oturtulmuş bir toplum/devlet niteliğindedir. İslam toplumunda bireyler tam bir şahsiyete sahiptirler. Bu toplumun bireyleri önce insan sonra da inanmış olmaları nedeniyle eşittirler. Prof. Dr. Çalışkan, İslam'ın evrensel özelliğinin, daha başlangıcından itibaren onun asıl amacı olan Adalet'i gerçekleştirmek olduğunu vurgulamıştır. Çünkü adalet gerçekleştiği zaman insan haklarına kavuşabilecektir.

Bu anlamıyla adalet, İslam toplumunda Müslüman-zimmi, erkek-kadın, siyah-beyaz, zengin-fakir, büyük-küçük ayırımı yapılmaksızın uygulanması zorunlu olan önemli bir kavramdır. Adalet bu bağlamda eşitlik ve hürriyet esaslarına dayanmaktadır. Prof. Dr. Çalışkan'a göre İslam toplumunda bireyin yaşama hakkı, dinî inancına, rengine, cinsine ve toplumdaki konumuna bakmaksızın tüm insanlara tanınmıştır. Aynı şekilde insan şahsiyetine ve onuruna hiçbir şekilde saldırıda bulunulmaması esastır. Ayrıca kişinin özel hayatının gizliliği önemlidir; evine, ailesine, özel hayatına müdahale edilmemesi kişinin hakkıdır. İslam, bütün Müslümanları eşit hak ve görevlere sahip olarak görmüştür. İslam ülkelerindeki zimmiler de Müslümanların sahip olduğu haklara ve görevlere sahiptir.

Başkanlığını Prof. Dr. Mehmet Paçacı'nın yaptığı dördüncü oturumun ilk tebliği Münih Üniversitesi Katolik İlahiyat Fakültesi Hıristiyan Felsefesi Bölümü emekli Profesörü Richard Heinzmann'ın sağlık sorunları sebebiyle toplantıya katılmadığı için Doç. Dr. Martin Thurner tarafından sunulmuştur. "Hıristiyanlıkta Din Özgürlüğü-Tarihsel Gelişimi ve Sistemik Yansımaları" isimli tebliğinde Prof. Dr. Richard Heinzmann, bireyin Tanrı tarafından çağırıldığını ve ona özgürce cevap verdiğini, dinin merkezinde insanoğlunun özgür kararının olduğunu belirtmiştir. Ona göre, kör itaat totaliter sistemlerin özelliğidir; Hıristiyanlığı betimleyen bir unsur değildir. Bununla birlikte Prof. Dr. Heinzmann, Hıristiyan geleneğinde dinde zorlamayı savunanların da olduğunu ifade ederek örnekler vermiştir. Bu örneklerden birisi Katolik kilisesine girmeyenlerin kurtuluşa ermeyeceğidir. İkinci Vatikan Konsilinin 'Din Özgürlüğü' adı altında yayınladığı açıklamaya değinen Prof. Dr. Heinzmann, Deklarasyon'un birinci bölümünde din özgürlüğü hakkında sadece insan mantığına dayanan genel temellendirme sunulduğunu; ikinci bölümde ise mantık aracılığıyla ortaya çıkarılan bireysel onur ve bu onurun neticesi olan din özgürlüğünün Vahiy'in ışığı altında izlendiğini ifade etmiştir. Prof. Dr. Heinzmann tebliğini şu cümlelerle tamamlamıştır: "Din özgürlüğü insan haklarından biridir. Din özgürlüğü biri tarafından ne armağan edilir, ne de ondan ödün verilir. Belirli bir dinin mensubu ya da bir devletin vatandaşı olduğumuzdan dolayı değil, sadece insan olduğumuzdan dolayı bu özgürlüğe hâkimiz. Bu sebepten dolayı din özgürlüğü hiçbir dünyevî ya da dinî kurum tarafından unvan gibi geri alınmaz. Bu özgürlük sadece diğer insanın hakkı ve onuru, kamu düzeninin gerekli beklentileri incitildiği an sınırlanır."

Dördüncü oturumun ikinci tebliği Prof. Dr. Hasan Onat tarafından sunulmuştur. "İslam Açısından Dinsel Özgürlük" başlıklı tebliğinin, insanın özgürlüğü açısından bir deneme olduğunu, şiddet ve terörle İslam'ı eşleştiri-

renlere bir cevap niteliğini taşıdığını ifade etmiştir. Prof. Dr. Onat, tebliğinde dinin insanlık tarihinden beri var olduğunu ve insan için araç vazifesi gördüğünü vurgulamıştır. Ona göre dinin, aynı zamanda, insanı özgürleştiren bir fonksiyonu vardır. İnsanın özgürleşmesi, kendi varlığının farkına varmasıyla ilişkilidir ve insanın özgürleşmesi bir süreçte gerçekleşmektedir. Dinî özgürlük denilince insanın bir dine mensubiyeti ve o dinden ayrılması, dinî yaptırımlar konusunda ne kadar özgür olduğu anlaşılmalıdır. Prof. Dr. Onat, imanı bireysel olması açısından bir seçim kabul etmiştir. Dine mensubiyet, kişinin kendi karar vereceği bir süreçtir ve bu konuda zorlama asla mümkün değildir. Prof. Dr. Onat, insanın varlık yapısı dolayısıyla dinî özgürlüklerden daha çok, bu özgürlüğün niteliğinden söz etmenin daha sağlıklı olacağını vurgulamış ve “Tevhit”i insanın inanç ve davranış planında özgürleştirmeye yönelik kabul etmiştir. Prof. Dr. Onat’a göre din, insanı korkularından kurtararak; varoluşsal düzeyde insana evrendeki yerini hatırlatarak; insanın yaratıcı özelliklerini etkinleşmesini sağlayarak; insan hayatına anlam katarak insanı özgürleştirir.

Başkanlığını Prof. Dr. Peter Antes’in yaptığı beşinci oturumun ilk tebliği Prof. Dr. Sönmez Kutlu tarafından sunulmuştur. “İslam-Fıtrat İlişkisi: Seçim mi, Zorunluluk mu?” isimli tebliğinde İslam ile Fıtrat ilişkisini analiz ederek şöyle açıklamıştır: “Kur’an’da İslam’ın fıtrat dini olarak takdim edilmesi, insanların doğuştan Müslüman ve mü’min olduğu anlamına gelmemektedir. Fıtrat, dinin kaynağı ve dayanağıdır. Fıtrata yönelmek, ona kulak vermek gerçeğe yönelişi, yani Hakk’a doğru manevi ve zihinsel bir yolculuğu ifade eder. Fıtrata aykırı hareket etmek, onu bozmak, isyan ve şirke sürükleyebilir. Din, fıtratı değiştirmek ve onu bozmak için değil, fıtrattaki iman duygusunu geliştirmek ve yönlendirmek içindir. Bundan dolayı fıtrata uygun din, doğru ve sağlam din olarak isimlendirilmiştir. İnsanlardaki fıtrat duygusu, temiz ve saf olmasına rağmen korumaya ve geliştirilmeye ihtiyaç duyar. Fıtratın iyi ve kötüye kullanımı mümkündür. İnsanın yetiştiği ortam, kültür çevresi, eğitimi, aileden aldığı değerler, bu fıtratın asli yapısından farklı bir şekilde gelişmesine sebep olabilir. Fıtratın İslamiliği değil İslam’ın fitriliğinden bahsedebiliriz. Şöyle ki Allah inanıp inanmamayı insan iradesine bırakmıştır. Bu açıdan her hangi bir dine girmek isteyen şahsa, öncesinde, dine girdiği anda ve dinden çıktığı anda, zorlama yoktur. Dileyen, dilediği dine ve inanca inanır, dileyen inanmaz. Ancak bu konudaki sorumluluk kendinindir. Kur’an’ın temel felsefesi, insanları akıllarını kullanmaya, varlıklar ve olaylar üzerinde düşünmeye sevk edip doğruya ulaştırmaktır.”

Beşinci oturumun ikinci tebliği Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu tarafından sunulmuştur. “Fıtrata Biçim Veren Öğelerden Biri Olarak Kur’an” isimli

tebliğinde Kur'an-ı Kerim ve insan ilişkisi, fitrat/öz çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu ilişkiyi birçok bilim alanının kesiştiği bir noktada, felsefe ve psikolojinin insan üzerine söylediklerinden yararlanarak Kur'an'ın fitrata biçim veren bir olgu olup olmadığı sorusuna cevap bulmaya çalışmıştır. Kur'an-ı Kerim'in vahiy sürecinin bir halkası olarak kendinden önceki kitapların devamı olduğundan hareketle fitrata/öze yön vermedeki katkısını da değerlendiren Prof. Dr. Serinsu, fitrata biçim veren öğeler olarak "ben merkezli" ve "vahiy merkezli" hayatı anlamlandırma arasındaki farklara işaret etmiştir. Prof. Dr. Serinsu'ya göre insan sadece vahyin insan modelini esas aldığı fitratı ile buluşabilir. Çünkü tevhid temelinde yükselen değerler, hayatla bütünleşmekte ve hayatı anlamlı kılmaktadır.

Başkanlığını Prof. Dr. Rotraud Wielandt'ın yaptığı altıncı oturumun ilk tebliğini Münih Üniversitesi Protestan İlahiyat Fakültesi Dekanı ve Hıristiyan Kelamı Uzmanı Prof. Dr. Gunther Wenz sunmuştur. "Protestanlıkta İman Emniyeti ve Vicdan Özgürlüğü" isimli tebliğinde Prof. Dr. Wenz, Dinin özü, Tanrı ve put, Tanrı'ya iman şeklindeki inanç, İmanın gücü ve vicdan, Devlet hukuku açısından vicdan özgürlüğü konuları hakkında bilgi vermiştir. Ona göre din, "koşullu olana değil, koşulsuz olana eğilir, sonlu olanla değil sonsuz olanla, görece olanla değil, mutlak olanla ilintilidir; kendimizin ve dünyamızın öz varlığı ve yokluğu üzerinedir." Prof. Dr. Wenz, dinin sadece dinle telafi edilebileceğini vurgulamış ve en temel özelliğinin bağlayıcı olmasına dikkat çekmiştir. Prof. Dr. Wenz, Tanrı hakkında Martin Luther'in *Büyük Katesizm*'deki ilk emir için getirdiği yorumdan söz etmiştir. Luther'e göre "Tanrı" sözcüğü, insanın kalbini, yani kişi olarak en içsel özelliğini adadığı gücü ifade eder. Prof. Dr. Wenz, putu, insana put olarak niyetinde tanrılık edebilecek şeyler olarak tanımlar ve ona göre para, mal, güç ya da toplumsal itibar gibi dışsal varlıklar put olabilmektedir. İman ise, kendini büsbütün ve sadece Tanrı'ya bırakan bir Tanrı'ya güvendir. Kesinliğini ve gücünü de iman sadece Tanrı'dan alır. İman, ilk aşamada bilmektir, iman fark eder ve bilişsel içeriklerden uzak değildir. İkinci sırada iman bilgi olarak edindiğini kendi iradesiyle evetlediği ve onaylayarak vurguladığı sürece teyittir. Üçüncü anlamıyla da iman güvendir, kendini ve dünyayı anlamaya adamaktır. Daha önceki özellikleri de içinde barındıran bu üçüncü belirleyici durumla ancak iman kavramı tam anlamıyla geliştirilmiş olmaktadır. İman ile vicdanın ilişkisini Luther'den hareketle açıklık getiren Prof. Dr. Wenz, Luther'in iman gücünü vicdan gücü olarak adlandırdığını belirtmiştir. Luther'de ve Lutherci gelenekte de doğal yasaya dayandırılan bir vicdan anlayışı vardır. Devletin vicdanı denetlemesi gibi bir şey söz konusu olamaz. Bununla beraber, vicdani kararların uygulamasını ele

alırken geliştirilebilme ilkesine göre işleyen yasayı, özellikle de ceza yasasını temel almak da devletin hakkı; bunun da ötesinde görevidir.

Altıncı oturumun ikinci ve toplantının son tebliği Prof. Dr. Halis Albayrak tarafından sunulmuştur. “Kur’an Söyleminde Din, Ahlak, Hukuk İlişkisi” isimli tebliğinde öncelikle Kur’an’ın, önceki kutsal kitaplarla kaynak birliği içinde olduğunu, onları doğrulayıp içeriklerine atıflar yaptığını vurgulamıştır. Prof. Dr. Albayrak, Ahlak-Din ilişkisi bağlamında Kur’an’da ahlakla iman, ahlaksızlıkla imansızlık arasında sıkı bir ilişkinin kurulduğunu ifade ederek ahlak ile din bir tasnif zorunluluğuna dayalı olarak ayrı alanlar olarak incelense de Kuran söyleminde ahlakı, dinin önemli bir parçası olarak görmenin doğru olacağını ve zaten bütün dinlerin temel amacının da insanların ahlakî bireyler olmalarına katkı sağlamak olduğunu belirtmiştir. Prof. Dr. Albayrak, Ahlak-Hukuk ilişkisi konusunda Kur’an’da ahlakî kurallar formunda inen bazı ifadelerin Medine dönemine geldiğinde hukukî formlara da büründüğünü ayetlerden örneklerle açıklamıştır. Böylece Kur’an söyleminde hukukî ifadelerin de aynı zamanda dinî bir söylem örgüsüne sahip olduğunu ifade etmiştir. Din, hukuk ve ahlak alanlarının birbiriyle iç içe olduğunu ve özellikle İslam’ın, ahlakı ve hukuku içerdiği belirterek Prof. Dr. Albayrak tebliğinde Kur’an söyleminde ahlakî ve hukukî unsurların da dinî unsurlara dahil olduğu sonucuna varmıştır.

Çalıştayın sonunda bir kapanış konuşması yapan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mualla Selçuk, toplantının çok verimli geçtiğini, bu buluşmanın bir bilgi/fikir alışverişi olduğunu ve sadece bu zeminde kalmaması gerektiğini, bireyin din ve toplum talepleri arasında denge kurmada böyle toplantıların kaynak olması gerektiğini ifade etmiştir. Prof. Dr. Mualla Selçuk Toplantının her iki dinde de ortak kavram olan “Hikmet” için kapı aralmasına vesile olması dileğiyle bütün katılımcılara katkılarından dolayı teşekkür ederek toplantıyı sona erdirmiştir.